

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 81' 36= 161.2 = 111

О.В. Корсун

O.V. Korsun

Донецький національний університет

БЕЗСУБ'ЄКТНІ РЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Розглянуто поняття безсуб'єктного речення. Досліджено семантико-ситактаксичні типи аналізованих одиниць в англійській та українській мовах.

Ключові слова: суб'єкт, безсуб'єктне речення, безособовість, агенс, лексико-семантична група.

Рассмотрено понятие бессубъектного предложения. Исследованы семантико-синтаксические типы рассматриваемых единиц в английском и украинском языках.

Ключевые слова: субъект, бессубъектное предложение, безличность, агент, лексико-семантическая группа.

The article deals with the definition of the subjectless sentence. Semantically-syntactic types of subjectless sentences have been analyzed in English and Ukrainian.

Key words: subject, subjectless sentence, impersonality, agent, lexico-semantic group.

1. Огляд теоретичної літератури показує, що вивченню синтаксичної структури речення присвячені роботи М.А. Абдуразакова, Н.С. Валгіної, І.Р. Вихованця, А.П. Загнітка, О.В. Падучевої, А.А. Пешковського, А.І. Смирницького, Л. Теньєра, У. Чейфа [2, 4, 5, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17] та ін. Поняття суб'єкта речення досліджено лінгвістами М.А. Абдуразаковим, А.В. Бондарко, С.Д. Кацнельсоном [1, 3, 12] тощо.

2. В сучасній лінгвістиці існує декілька підходів щодо визначення безсуб'єктних речень (БР). Дослідники синтаксичної структури мови під зазначеними реченнями розуміють односкладні речення без граматичного суб'єкта (безпідметові) [5, 7, 8, 14], інші – речення без категорії особи, без персоналізованого семантичного суб'єкта (агенса), який виконує дію або характеризується певним станом (безособові або імперсональні) [23].

3. Ціль роботи становить розгляд семантико-синтаксичних типів безсуб'єктних речень на матеріалі англійської та української мов, отриманих шляхом суцільної вибірки з оригінальних творів англійської та української

художньої літератури ХХ століття, що налічує більше ніж 1000 одиниць в кожній із зазначених мов.

4. Актуальність цього дослідження полягає в недостатньому вивченні проблеми семантичної безсуб'єктності речення та відсутності окремих досліджень з цієї теми.

5. Аналізуючи категорію безсуб'єктності як семантико-синтаксичну категорію, необхідно зазначити, що БР в даному випадку являють собою одно- та двоскладні речення без семантичного суб'єкта, тобто речення без позначення істоти або неістоти, що виконує дію, може характеризуватися певною ознакою, станом, відношенням та сприйняттям.

5.1. Аналіз синтаксичної структури БР показав, що домінуючий тип БР в англійській мові, що є відсутнім в українській, становлять повні двоскладні речення, підмет яких є вираженим формальними безособовими займенниками *it* або *there*, які не мають семантичного значення та виконують суто синтаксичну функцію підмета речення (383 од. – 37,3%). Відсутність подібних речень в українській мові зумовлена наявністю односкладних речень, які не є притаманними англійській мові (див. 5.3.).

З семантичної точки зору дані речення можуть бути розподілені на наступні лексико-семантичні групи:

- 1) БР на позначення погодних умов: *It's raining like hell* 'Був шалений дощ' [26, с. 209]; *It was really very hot* 'Було насправді дуже жарко' [20, с. 66] та ін.
- 2) БР на позначення часу: *It's now ten fourteen* 'Зараз чотирнадцять на одинадцять' [26, с. 165] та ін.
- 3) БР на позначення якості, емоцій: *It's quite easy* 'Це достатньо легко' [20, с. 62]; *It was true* 'То була прада' [27, с. 180] та ін.
- 4) БР на позначення абстрактних явищ: *It's an awful risk* 'Це жахливий ризик' [21, с. 183]; *That was a charming compliment* 'То був дивовижний комплімент' [26, с. 165] та ін.

5) БР на позначення атмосфери, що панує в певному середовищі, місці: There was silence ‘Була тиша’ [26, с. 211]; There was a pause... ‘Була пауза’ [27, с. 55] та ін.

5.2. Другою за кількістю групою БР в англійській мові (270 од. – 26,3%) та найпоширенішою в українській (343 од. – 33,2%) є двоскладні дієслівні та номінативні речення із підметом у формі абстрактного іменника, який у комбінації із присудком формує самостійне семантично неділиме значення, внаслідок чого не може співвідноситися із семантичним суб’єктом дії або стану: Accidents can happen at any time ‘Нещасні випадки можуть статися будь-коли’ [20, с. 184] та ін.; укр. Випадковість – це добре замаскована закономірність [10, с. 541] та ін.

5.3. На відміну від англійської мови, в українській мові найбільше розповсюдження набувають односкладні дієслівні речення (211 од. – 20.5%). Ці конструкції називаються власне-безособовими, бо вони характеризуються відсутністю як граматичного, так і семантичного суб’єктів. Через наявність різномайття предикативних форм в українській мові виділяють наступні типи досліджуваних речень:

1) безпідметові речення з присудком, вираженим безособовим дієсловом: Бо вже не тільки позаду, а й ліворуч, і праворуч, і навіть, здавалось, попереду миготіло та зблимувало, гуло й гримотіло [6, с. 220]; Темніло швидко, гнітюче, нестерпно.... [10, с. 431] та ін.;

2) безпідметові речення з присудком, вираженим особовим дієсловом у безособовому значенні з та без постфіксу -ся: Від минулого не зосталося навіть її власного імені [9, с. 133]; Минулося. Помирився пізніше і з братом: зійшлися за святковою чаркою [6, с. 143] та ін.

3) безпідметові речення з аналітичним присудком: В залі було душно, від двох кахлевих грубок аж пашіло [6, с. 317]; Її прихильність завоювати було важко..... [10, с. 288] та ін.;

4) безпідметові речення з присудком, вираженим модальним дієсловом та постпозитивним інфінітивом: Списки треба скласти [6, с. 303]; Від крику можна врятуватися тільки криком [9, с. 303] та ін.

5.4. Досить розповсюдженою в обох мовах є група неповних речень, які співвідносяться із БР через відсутність головного члена речення й налічують в англійській мові 224 одиниці (21,8%), в українській – 168 одиниць (16,3%). Поміж неповних речень виділяють власне-неповні та еліптичні речення.

5.4.1. Проведений аналіз БР англійської та української мов показав, що власне-неповні речення (англ. 141 од. – 62,9%; укр. 146 од. – 86,9%) в обох мовах виражені наступними типами речень:

1) Ситуативно неповні речення, тобто речення, пропущений член якого обговорюється в мовленнєвій ситуації, тому немає потреби його повторювати (англ. 76 од. – 53,9% ; укр. 93 од. – 63,7%). З синтаксичної точки зору БР цього типу в обох мовах виражені іменниками, власними назвами, числівниками, прикметниками, прислівниками, абстрактними назвами, тощо, та за своїм основним семантичним значенням виражають:

а) час: англ. When are you going? – Next week. ‘Коли ти їдеш? – Наступного тижня’ [27, с. 45]; укр. Коли ти про це довідалася? – Вчора [10, с. 154] та ін.;

б) місце: англ. D'you live in London? - No. In Oxfordshire ‘Ви живете в Лондоні? – Ні. В Оксфордширі’ [26, с.469]; укр. Куди?.. У Полтаву, мабуть [6, с. 65] та ін.;

в) кількість: англ. What age are you? - Twenty-six. ‘Скільки тобі років? – Двадцять шість’[27, с.33]; укр. Років. – Двадцять сім [10, с. 477] та ін.

2) Контекстуально неповні речення – це речення, пропущений член яких легко відтворюється за допомогою контексту, попереднього речення (англ. 27 од. – 19,2%; укр. 18 од. – 12,3%): англ. I saw that gipsy woman.....She'd said nasty things to the poor American young lady. (She / the gipsy) Threatened her. Told her something bad would happen if she didn't get out of this place ‘Я бачив/ла ту циганку..... Вона казала огидні речі молодій американці. (Вона / циганка)Пугала її. Казала, що щось погане станеться із нею,

якщо вона не забереться звідси' [20, с.189] та ін; укр. Манекенниці завжди мовчать. (Вони / манекенниці) Тільки рухаються [10, с. 223]; А скуштуємо, що вони сюди наколотили! - (Вони) Прикладалися по черзі. Пили, скільки могли: дармове ж, не куповане! [6, с. 20] та ін.

3) Парцельовані (або приєднувальні) структури – це граматично залежні компоненти попереднього речення, що виконують функцію доповнення та є відокремленими в окремі речення за для комунікативного навантаження (англ. 38 од. – 26,9% ; укр. 35 од. – 24%): англ. And anyway she hasn't been staying with us for quite a long time. About a month 'В будь-якому випадку вона не була з нами вже довго. Майже місяць' [20, с. 205]; укр. Твердохліб за ці дні схуд, аж осунувся з виду. В перший же день війни подався у Хоролівку. До військкомату [6, с. 172].

5.4.2. Під еліптичними реченнями слід розуміти неповні речення, пропущений член яких встановлюється із власного змісту та синтаксичної будови. Еліптичні речення становлять в англійській мові 83 одиниць (37,1%), в українській – 22 одиниці (13,1%): англ. (It) Sounds jolly 'Звучить весело'[27, с.45]; (It's) Not necessarily 'Це не обов'язково' [21, с. 44]; укр. В минулому (залишилось, було) горе, таємничість і незбагненність, а в майбутньому (буде) — ще більша таємничість і загрозовість, якої не здолає і щонайбільший розум [9, с. 491].

5.5. Групу БР в обох мовах (англ. 116 од. – 11,3%; укр. 165 од. – 16%) також становлять двоскладні речення в пасивному стані, підмет яких (синтаксичний суб'єкт) за семантикою є об'єктом дії, вираженої дієслівним присудком: англ. By then the house was nearly finished 'Будинок було майже збудовано до того часу' [20, с. 27]; укр. Над ліжком споруджено було балдахін з поруділих газет...[10, с. 56] та ін. Відсутність семантичного суб'єкта дії (агенса) в наведених прикладах є зумовленою його невідомістю або неважливістю, через зміщення акценту з дії, вираженої присудком речення, на стан, що є результатом дії.

5.6. Одну з найменш розповсюджених груп семантичних БР як в англійській мові (27 од. – 2,6%), так і в українській (74 од. – 7,2%), становлять інфінітивні речення, в яких один або обидва головні члени виражені інфінітивними конструкціями, а семантичний суб'єкт є відсутнім: англ. *To give is more blessed than to receive* ‘Давати є більш благословенним, ніж отримувати’ [9, с. 528]; укр. *Соромитися ніколи не пізно. Каятися – навряд* [10, с. 457]. БР виражають роздуми мовця стосовно дій та вчинків, зазначених в реченнях. Наведені БР є суто семантичними, бо з граматичної точки зору, вони є одно- та двоскладними реченнями з присудком, іноді ще й із підметом у формі інфінітива.

5.7. Найменш розповсюдженою в обох мовах є група БР, що є вираженими односкладними поширеними та непоширеними номінативними реченнями на позначення буття предмета та явища (англ. 8 од. – 0,7%; укр. 71 од. – 6,8%), наприклад: англ. *Lovely night* ‘Дивовижна ніч’ [21, с. 53]; *A wonderful day* ‘Чудовий день’ (20, с. 176); укр. *Приреченість* [9, с. 500]; *Темрява, тиша, німота* [6, с. 230] та ін.

6. Висновки.

6.1. Безсуб'єктні речення є об'єктом вивчення двох напрямків сучасної лінгвістики: синтаксичного та семантичного.

6.2. Порівняльне дослідження дозволило виявити низку збігів у виділенні синтаксичних типів БР: двоскладні речення з підметом, вираженим абстрактним іменем; неповні речення; пасивні речення; інфінітивні речення.

6.3. Розбіжності у виділенні БР зумовлені різною синтаксичною будовою кожної з порівнюваних мов та являють собою відокремлення двоскладних речень з формальним підметом *it/there* в англійській мові та виділення односкладних номінативних та дієслівних речень в українській мові.

6.4. Недостатня вивченість проблеми семантичної безсуб'єктності речень, а також обмеженість матеріалу цієї статті створюють необхідність в подальшому дослідженні безсуб'єктних речень.

Бібліографічні посилання

1. Абдуразаков М.А. Семантические типы субъектов / Ташкентский государственный педагогический институт иностранных языков им. Ф.Энгельса. – Ташкент: “Фан”, 1991. – 103 с.
2. Абдуразаков М.А. Денотативный аспект семантики предложения, семантические и синтаксические модели предложения // Проблемы синтаксической семантики. – М., 1976. – С. 56-58.
3. Бондарко А.В., Гладров В., Долинина И.Б. и др. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/ неопределенность. – СПб.: Наука, 1992. – 304 с.
4. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка. – М.: Агар, 2000. – 416 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К., Либідь, 1993. – 368 с.
6. Дімаров А. Біль і гнів: Роман. – К.: Україна, 2004. – 925 с.
7. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. – Донецьк, 2009. – 137 с.
8. Загнітко А.П. Основи українського теоретичного синтаксису. Частина 1. – Горлівка: ГДПШМ, 2004. – 228с.
9. Загребельний П.А. Роксолана: Роман. – К.: Радянський письменник, 1980. – 574 с.
10. Загребельний П.А. Твори в шести томах. Том перший. – К.: Дніпро, 1979. – 575 с.
11. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка. – Л.: Просвещение, 1971. – 366 с.
12. Кацнельсон С.Д. О категории субъекта предложения // Универсалии и типологические исследования. Мицаниновские чтения. – М.: Наука, 1974. – С. 104-142. (на ин. яз.).
13. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса: Материалы к трансформационной грамматике русского языка. – М.: КомКнига, 2007. – 296 с.
14. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – 8-е изд., доп. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.

15. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1957. – 286 с.
16. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 653 с.
17. Чейф У.Л. Значение и структура языка. – М.: УРСС, 2003. – 424 с.
18. Amis K. Lucky Jim. – М.: “TSITADEL”, 2002. – 304 p.
19. Boeckx C. Bare Syntax. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 295 p.
20. Christie A. Endless Night.- СПб.: Антология, 2009. – 256 с. – (My Favourite Fiction).
21. Christie A. N or M? – М.: Менеджер, 2003. – 208 p.
22. Dahl R. You never know. – М.: “TSITADEL”, 2001. – 208 p.
23. Dürscheid Christa Syntax. Grundlagen und Theorien. Studienbücher zur Linguistik. Band 3. – Wesrdeutscher Verlag, 2000. – S. 33-35.
24. English Syntax and argumentation. – 2-d ed. – Bristol, 2001. – 312 p.
25. Fitzgerald F.Scott The great Gatsby. – New York: Simon&Schuster, 1992. – 221p.
26. Galsworthy J. End of the Chapter: Maid is waiting. Flowering wildness.- Moscow: Foreign languages publishing house. -1960. – 602 p.
27. Galsworthy J. End of the Chapter: Over the river.- Moscow: Foreign languages publishing house. -1960. – 304 p.
28. Radford A. English Syntax: The Introduction. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. - 258 p.